

Громко Т. В.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПОХОДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ СТЕПОВОГО ГОВОРУ

З-поміж багатьох аспектів дослідження діалектної лексики на сучасному етапі незмінним залишається її сприяння вивченню історії мови, тому що саме у словниковому складі мови зберігаються такі архаїчні риси, які часто несуть більшу інформацію, ніж релікти інших структурних рівнів. Тобто актуальність питання походження говору нині бачиться як основний аспект розвитку говірок: визначенням диференційних рис, укладанням словника, поясненням генези груп говірок тощо.

Походження діалектної лексики набула теоретичного узагальнення у багатьох вітчизняних мовознавців. Так, у 70-х рр. мовознавець-діалектолог І. О. Варченко визначив основний теоретичний напрямок походження говірки, що пов'язане з вивченням історії окремого мовного явища [1, с. 14-28]. Звертають на себе увагу розвідки І. Г. Матвіяса «До історії діалектів української мови» [6], Й. О. Дзедзелівського [3], В. С. Ващенко [2] та В. В. Німчука [9].

Відомі в українському мовознавстві також спроби дослідження походження окремих діалектних утворень. Перша з них належить І. А. Панькевичу в його праці «До питання генези українських лемківських говорів» [10]. У 50-х роках ХХ ст. генезу середньонадніпрянських говорів розглядав М. Ф. Наконечний [8], О. І. Скопненко – «Генеза берестейсько-пінських говірок» (1997), Б. А. Шарпило та О. В. Верховод – східнослобожанських, Г. І. Мартинова – середньонадніпрянських [5] та ін.

Сьогодні в Україні можна констатувати продовження вивчення походження говорів. Такий матеріал включають короткі розвідки про походження подільського говору [12, с. 3-17], середньоадніпрянського говору [4, с. 34-41] і поодинокі степового [7].

Важливість дослідження походження говірок (особливо новожитніх), джерел їх постання, етапів розвитку значною мірою зможе пояснити шляхи формування сучасного стану української мови в її літературному та діалектно-територіальних виявах [13]. Для вивчення походження говору необхідний значний за обсягом перевірених матеріал щодо усіх мовних рівнів більшості говірок. При цьому важливе й посилання на писемні джерела, тобто аналіз попередніх синхронних зрізів (наприклад, монографія В. С. Вашенка «Полтавські говори» (Харків, 1957)).

Степовий говір, що разом із середньоадніпрянським та слобожанським складає південно-східну діалектну групу української загальнонародної мови, найбільший за ареалом і найпізніший щодо формування. Він сусідить із середньоадніпрянським говором, на північному сході – зі слобожанським, на південному заході – з румунськими і молдавськими говірками, на північному заході – із подільським говором, на сході – з російськими говірками. Діалектологи у межах степового говору виділяють наступні групи: західну або південнобессарабську, до якої входять і власне степові говірки (між Дністром і Бугом), центральну або дніпропетровсько-запорізьку та східну (донецьку).

Вивчення походження лексики, на нашу думку, передбачає опис походження найменувань, дослідження процесів виникнення, формування та утворення тематичних груп лексики, що передбачає характеристику лексики степового говору залежно від сфери функціонування (літературна мова чи діалекти) та ареалу поширення. При цьому важливі також свідчення про первинні та вторинні номени, експресивно нейтральні та експресивно насичену лексику.

Дослідженню степових говорів присвятили свої дисертації: Я. Д. Нагін «Говірки Каховського та сусідніх районів Херсонської області» (1955 р.), В. А. Чабаненко «Говірки долини р. Кінської» (1965 р.), В. А. Височина «Український говір долини річки Мокрої Сури» (1972 р.), Т. Г. Шевченка «Українські говірки верхів'я річки Тилигул» (1980 р.), П. Ю. Гриценка «Генеза і семантична структура сільськогосподарської лексики українських західно-степових говорів» (1980 р.), І. Г. Ліпкевич «Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Надніпрянщини» (1993 р.), Л. А. Москаленко «Ботанічна

лексика українських степових говорів Миколаївської області» (1992 р.). Ряд статей, монографій подано також і в аналітико-бібліографічній статті В. Пачевої [11].

Як відомо, степовий говір – один із новостворених говорів, які сформовані із неоднорідних діалектних елементів, різнотипні, різносистемні за генетичною основою. Тож становить великий інтерес для дослідників і дає цінний матеріал для наукових узагальнень. То м у серед українських говорів говори нової формації посідають особливе місце, а їх вивчення є актуальним завданням української діалектології. Дослідження степового говору диктується й потребою подальшого вивчення походження південно-східного наріччя. Гальмуючим фактором тут є незавершений процес дослідження окремих груп говірок, а деякі говірки взагалі чекають на дослідників.

Отже, в сучасній діалектології дослідження походження лексичного складу говорів, особливо степових, є мало вивченим питанням. Нагальною проблемою сьогодення є питання всебічного вивчення степового говору. Залишається відкритим і з'ясування відношень між окремими діалектними системами та діалектними зонами, і виявлення етапів розвитку мовних явищ, їх послідовність, і хронологічні межі, що бачиться нами як системний підхід до вивчення говірок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варченко І. О. Фонетичні зміни в одній західнополтавській говірці / І. О. Варченко // Українська діалектологія і ономастика. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 14-28.
2. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів. Матеріали до вивчення говорів середньої та нижньої Наддніпрянщини / В. С. Ващенко. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1962. – 173 с.
3. Дзедзелівський Й. О. Стан дослідження генези українських діалектів / Й. О. Дзедзелівський // Мовознавство. – 1981. – № 1. – С. 45-50.
4. Мартинова Г. І., Тищенко Т. М., Щербина Т. В. Середньонаддніпрянський діалект (аналітико-бібліографічний огляд). – Черкаси, 2007. – 73 с.
5. Мартинова Г. І. До проблеми генези середньонаддніпрянського діалекту // Мовознавство. – 2007. – № 2. – С. 10-17.
6. Матвіяс І. Г. До історії діалектів української мови / І. Г. Матвіяс // Совешание по общим вопросам диалектологии и истории языка: тез. докл. и сообщ. – М., 1979. – С. 46-47.
7. Нагіна В. Степовий говір: з історії формування інтерферентного ареалу / В. Нагіна // Південний архів: зб. наук. пр. Філологічні науки. Вип. 21. – Херсон: Видавництво ХДПУ, 2002. – С. 98-100.
8. Наконечний М. Ф. До питання про генезис середньонаддніпрянських говорів / М. Ф. Наконечний // Питання історичного розвитку української мови: тези доп. міжвуз. наук. конф. – Х., 1959. – С. 97-98.
9. Німчук В. В. Проблеми українського діалектогенезу / В. В. Німчук // Проблеми сучасної ареалогії. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 25-47.

10. Панькевич І. А. До питання генези українських лемківських говорів / І. А. Панькевич // Славянская филология. – М., 1958. – С. 164-199.

11. Пачева В. Діалектологічні дослідження степової України ХІХ – початку ХХІ століття / В. Пачева // Українознавчий альманах. – Київ; Мелітополь, 2012. – Вип. 9. – С. 171-176.

12. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / Укл.: І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер». – 2013. – 141 с.

13. Поповський А. М. Значення південноукраїнських степових говорів у формуванні літературно-національної мови / А. М. Поповський. – Дніпропетровськ, 1989. – 88 с.